پەیوەندیی پەروەردە بە پێکەوەژیان لە قوتابخانە، شێوازی ژیان وەکو نێوەندگیر

توێژینەوەیەکی مەیدانییە لە نێو قوتابیانی پۆلی نۆی بنەڕەتی هەولێر

عباس شريف احمد [1] عبدالحميد علی سعيد برزنجی[2]

[1]بەشی پەروەردە و دەروونزانی، فاکەڵتی پەروەردە زانکۆی کۆیە، هەرێمی کوردستان، عێراق

[1]بەشی کۆمەڵناسی، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین-هەولێر، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئامانجی سەرەکی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە دۆزینەوەی پەیوەندیی نێوان پەروەردەو پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە. هەروەها دەست نیشانکردنی ڕۆڵ و شێوازی ژیان وەکو نێوەندگیر لە نێوان پەروەردەو پێکەوەژیان. توێژینەوەکە چەندایەتییە و سود لە میتۆدی ڕوپێوی کۆمەڵایەتی بە ڕێگای نمونە وەرگرتن جێبەجێ کراوە. نمونەی توێژینەوەکە بریتییە لە (٤٠٠) قوتابی لە هەر دو ڕەگەزی نێر و مێ و لە پێکهاتە جۆراوجۆرەکان (کورد، عەرەب، تورکمان و سریانی) کە بە شێوەی هەڕەمەکی چینایەتی ناڕێژەیی وەرگیراوە، ئەمەش بە مەبەستی ئەوەی کە توێژەر بتوانێت بەراورد لە نێوان ڕەگەز و پێکهاتەکاندا بکات. بە مەبەستی شیکردنەوەی داتاکان سود لە مۆدیلسازی هاوکێشەی بونیادی وەرگیراوە کە بە پرۆگرامی ئامۆس جێبەجێکراوە. گرینگترین ئەو ئەنجامانەی کە ئەم توێژینەوەیە پێی گەیشتوە بریتییە لەوەی کە؛ ١. پەروەردە بڕی (٠,٩٤٥) لادانی پێوەری کاریگەری بەڵگەداری ئاماری لەسەر پێکەوەژیانی قوتابیان لە نێو خوێندنگاکان هەیە. شێوازی ژیان بەشێوەیەکی بەشەکی ڕۆڵی نێوەندگیر لە نێوان پەروەردەو پێکەوەژیاندا دەگێڕێت ، بەچەشنێك کە بە زیاد کردنی شێوازی ژیان بۆ مۆدیلەکە، پەروەردە بەشێوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لە ڕێگای شێوازی ژیانەوە، کاریگەری بەڵگەداری ئاماری لەسەر پێکەوەژیانی قوتابیان لە نێو خوێندنگا هەیە. لەم توێژینەوەیەدا بە گوێرەی ڕەگەز (نێر و مێ) جیاوازییەکی بەڵگەداری ئاماری بوونی نەبو، بەڵام لەڕوی پێکهاتەکانەوە؛ لە کاریگەری ڕەهەندی پابەندبون بە نۆرمەکان لەسەر پێکەوەژیان لە قوتابخانە؛ جیاوازییەکی بەڵگەداری ئاماری لە نێوان کورد و عەرەبدا هەیە، هەروەها پێکهاتەی سریانی؛ لە هێڵی ڕێگریونی متمانەی کۆمەڵایەتی لەسەر پێکەوەژیان، جیاوازییەکی بەڵگەداریان لەگەڵ هەر دو پێکهاتەی کورد و عەرەب هەیە.

وشە سەرەکییەکان: جوگرافیای سیاسی، سنور، شوێنی دراوسێتی، هەرێمی کوردستان، هەڵسەنگاندنی جیۆپۆلەتیکی

١. پێشەکی

ڕاپۆرت و توێژینەوەی جۆراوجۆر هەیە، کە باس لە بونی توندوتیژی و نەگونجان لە ناوەندەکانی خوێندن دەکەن. ئەم توندوتیژییانە لە شێوەی فیزیکی یان هێمایدا خۆیان بەجەستە دەکەن. توندوتیژی پێچەوانەی پێکەوەژیانە. بۆ کەمکردنەوەی توندوتیژی لە ناوەندەکانی خوێندن، پێویستە ئاستی پێکەوەژیانی نێو قوتابخانەکان بەرزبکرێتەوە.

پەروەردەش یەکێك لەو هۆکارانەیە کە چاوەڕوان دەکرێت کاربکاتە سەر پێکەوەژیانی نێو قوتابخانەکان. پەروەردە لە واتا بەربڵاوەکەیدا بریتییە لە؛ هەر چالاکی یان ئەزمونێك کە لەسەر زەین، کەسایەتی یان توانایی جەستەیی تاك کاریگەریی بونیادنەر دابنێت. بەڵام لە واتا تەکنیکییەکەیدا، پەروەردە پرۆسەیەکە کە تێدا کۆمەڵگا لە ڕێگای قوتابخانەکان، پەیمانگاکان، زانکۆکان و دامەزراوەکانی دیکە، بە مەبەست میراتی کولتوری خۆی لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دیکە دەگوازێتەوە کە بریتین لە مەعریفە (knowledge)، بەهاکان (values) و لێهاتویی (skills) (Noel, 2019: 5).

وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان، پەروەردەی شارستانی وەکو ئامانجێکی سەرەکی خۆی ڕاگەیاندوەو لە لاپەڕەی سەرەکی ماڵپەڕەکەیدا ئاماژەی بەوە

گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی ٧، ژمارە ٢ (٢٠٢٤)
ڕێککەوتی: وەرگرتن ١٧ ئاب ٢٠٢٣؛ پەسەندکردن: ١٧ ئەیلوول ٢٠٢٣
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ١٧ حوزەیران ٢٠٢٤ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: abas.sharif@koyauniversity.org
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠٢٤ عباس شريف احمد، عبدالحميد علی سعيد برزنجی، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 4.٠

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

كردوە "وەزارەتی پەروەردەی حكومەتی هەرێمی كوردستان كار بۆ گەشەپێدان و پەروەردەكردنی نەوەیەكی شارستانی و فێرخواز و خاوەن بیر و هۆشێكی ئاست بەرز دەكات كە رۆڵێكی گەورەی لە دروستكردنی كۆمەڵگادا هەبێت "(ماڵپەری وەزارەتی پەروەردە، https://gov.krd/moe/) بۆیە لەم توێژینەوەیەدا، مەبەست لە پەروەردە، پەروەردەی شارستانییە (Civic education) كە بە پەروەردەی هاووڵاتی (Citizen Education) و پەروەردەی دیمۆكراسی (Democracy Education)یش ناسراوە.

لە ریپۆرتێكدا دەربارەی پەروەردەی شارستانی لە (16) وڵاتدا، دەیڤید كر (David Kerr) پێیوایە "پەروەردەی هاووڵاتیبون یان شارستانی بریتییە لە ئامادە كردنی گەنجان بۆ رۆڵ و بەرپرسیارێتییەكانیان وەكو هاووڵاتییەك و بەتایبەتی رۆڵی پەروەردە (لە رێگای قوتابخانە، فێركردن و فێربون) لەم پرۆسەی ئامادەسازییەدا (Kerr, 2000, p:2)؛ بۆیە لەم توێژینەوەیەدا مەبەست لە پەروەردە بریتییە لە ئامادەكردنی تاكێكی خاوەن متمانەی كۆمەڵایەتییە كە خواستی بەشداری و بەرپرسیارێتی كۆمەڵایەتی هەیە و لە هەمان كاتدا پابەندە بە نۆرمە فەرمییەكانی كۆمەڵگا.

پێكەوەژیان دۆخێكی زەینی و لە هەمان كاتدا رەفتارییە كە ئەندامانی كۆمەڵگایەك تێدا هاوبەشن و وەكو هاوبەشێكی رەواو یەكسان دان بە مافی گروپەكەی دیكە دەنێن، كە دەبێت ناكۆكییەكانی نێوانیان بەشێوەیەكی ئاشتیانە چارەسەر بكەن (هاشمی و دیگران، ۲۰۱۰: ٥). لە ناوەندە پەروەردەییەكاندا، پێكەوەژیان لە ئاستی رەفتاریدا بریتییە لە پێكەوەژیان لە نێو قوتابخانە كە نوسەرانێك وەكو دێل رێی (Del Rey)، ئۆرتگا (Ortega) و فێریا (Feria) (2009) پێكەوەژیان لە قوتابخانە وەكو بنەمایەكی سەرەكی بۆ پەروەردەی بە بەشداری، دیمۆكراتیك، مەدەنی و یەكانگیر پێناسە دەكەن كە لە رێگای ژیانی هاوبەش لە تەواوتی كەشی قوتابخانەدا پەرەدەستێنێت. ئەمەش لە رێگای پرۆسەیەكی بەردەوامی فێربونی كۆمەڵایەتی و سۆزداری كارا بۆ دروستكردنی پەیوەندیی لە نێوان تاكەكان لە سەر بنەمای دیمۆكراسی، رێزگرتن، هاوسۆزی (empathy)، لێبوردەیی (tolerance) و هاوبەندی (solidarity)(Cuadra-Martínez and Castro-Carrasco,2021: 2).

پێكەوەژیان لە نێو قوتابخانە لەم توێژینەوەیەدا بریتییە لە دۆخێكی زەینی و رەفتاری كە تێدا تاك رێز لە مامۆستاو قوتابیانی دیكە دەگرێت بە هەمو جیاوازییەكانیانەوە.

ئامانجی سەرەكی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە دەستنیشان كردنی پەیوەندیی نێوان پەروەردە و پێكەوەژیان لەنێو قوتابخانە. بۆیە لەم پەیوەندییەدا هەوڵ دەدرێ وەڵامی چەند پرسیارێكی سەرەكی بدرێتەوە كە بریتین لەوەی؛ ئایا پەروەردە دەبێتە هۆی بەرزكردنەوەی ئاستی پێكەوەژیان لە نێو قوتابخانە؟ ئایا رەهەندەكانی پەروەردە (پابەندی یاسایی، بەشداری كۆمەڵایەتی، بەرپرسیارێتی كۆمەڵایەتی و متمانەی كۆمەڵایەتی) بەشێوەی جیاجیا كاریگەرییان لەسەر پێكەوەژیان لە نێو قوتابخانە هەیە؟ ئایا بە گوێرەی تایبەتمەندییە دیمۆگرافییەكان (رەگەز و پێكهاتە) جیاوازییەكی بەڵگەداری ئاماری لە نێوان گروپەكاندا هەیە؟

٢. چوارچێوەی تیۆریی توێژینەوەكە

سەبارەت بە رۆڵی پەروەردە لە نێو كۆمەڵگادا، قوتابخانە سەرەكییەكانی كۆمەڵناسی، بیروبۆچونی جۆراوجۆریان هەیە كە لێرەدا بە كورتی تیشك دەخەینەسەر ئەو بیروبۆچوونانەو هەوڵ دەدەین بەگوێرەی ئەو بیروبۆچوونانە، پەیوەندییەكی تیۆری بدۆزینەوە لە نێوان پەروەردە و پێكەوەژیاندا.

٢. ١. قوتابخانەی ئەركگەرایی:

ئەركگەرایی تێڕوانینێكی بونیادی یان سیستەمییە بۆ خوێندنەوەی كۆمەڵگا مرۆییەكان. ئەمەش بەو واتایە كە پەیڕەوانی ئەركگەرایی كۆمەڵگا وەكو سیستەمێكی رێكخراو دەبینن كە لە بەشە جۆراوجۆرەكان، وەكو دامەزراوەی پەروەردەیی و خێزان پێكهاتووە. ئەم سیستەم یان دامەزراوانە پێكەوە كار ئەكەن تاكو كۆمەڵگا وەكو گشتێك دروست بكەن(Milton,2007)

یەكێك لە تیۆرە سەرەكییەكانی لە بواری كۆمەڵناسی پەروەردەیی، قوتابخانەی ئەركگەراییە كە پەروەردە وەكو یەكێك لە سیستەمەكانی بونیادی كۆمەڵایەتی دەبینێت. ئەركگەراكان سەیری قوتابخانە دەكەن وەكو تەواوكەری پرۆسەی بە كۆمەڵایەتیبون، یەكانگیریی كۆمەڵایەتی (Socially Integrate) خەڵكی جیاواز و پەرەپێدان بە مەعریفەیەكی نوێ(Hughes and Kroehler,2005).

٢. ١. ١. تەواوكەری پرۆسەی بەكۆمەڵایەتیبون (Completing Socialization):

لە كۆمەڵناسیدا، بە كۆمەڵایەتیبون بە پرۆسەیەك دەگوترێت كە تێدا تاكەكان ئەو تایبەتمەندییانە وەردەگرێن كە شایستەی ئەندامەتی كۆمەڵگایە[١]. ئەمەش دەكرێت فەرمی یان نافەرمی بێت. كاتێك كە لە رێگای كارلێك و پەیوەندیی نافەرمی كۆمەڵایەتی لە ئاستی وردی (Micro-Levels) نێوان تاكەكان و گروپە كۆمەڵایەتییە بچوكەكاندا رودەدات، بە نافەرمی ئەژمار دەكرێت، بەڵام كاتێك لە لایەن گروپ و دامەزراوە كۆمەڵایەتییە رێكخراوە فەرمییەكانی وەكو قوتابخانە، ناوەندە ئاینییەكان، راگەیاندنی زانكۆكان و ... هتد جێبەجێ بكرێت، بە فەرمی دەناسرێت(Scruton,2007: 649). بە دەربڕینێكی دیكە، ئەو بە كۆمەڵایەتیبونەی كە لە نێو خێزان و گروپی هاوتەمەنەكاندا و زیاتر لە قۆناغەكانی سەرەتای ژیان رودەدات، پێی دەوترێت بە كۆمەڵایەتیبونی سەرەتایی (Primary Socialization)، بەڵام قوتابخانە لە دۆخێكی تارادەیەك فەرمیدا پرۆسەی بەكۆمەڵایەتیبون ئەنجام دەدات كە پێی دەگوترێت دوبارە بەكۆمەڵایەتیبونەوە (Secondary Socialization)(قنادان و مطیع،1997: 102).

لە راستیدا، تەندروستی كۆمەڵایەتی بریتییە لە نەزمی كۆمەڵایەتی (social order) و كاتێك گارەنتی دەكرێت، كە زۆرینەی خەڵك بەها ئەخلاقییە گشتییەكانی كۆمەڵگا پەسند بكەن. لەم روانگەیەوە، لایەنگرانی ئەركگەرایی بونیادی (structural functionalists) پێیانوایە كە ئامانجی دامەزراوە سەرەكییەكان وەكو پەروەردە بریتییە لە بە كۆمەڵایەتی كردنی منداڵان و هەرزەكاران (teenagers). ئەمەش پرۆسەیەكە كە نەوەی نوێ فێری ئەو مەعریفە، ئاراستە و بەهایانە دەبن كە هاووڵاتییەكی بەرهەمهێنەر پێویستیەتی. هەرچەند كە ئەم ئامانجە لە پەیرەوی وانەوتنەوەی فەرمیدا نەخرابێتەرو، بەڵام بەزۆری لە رێگای پەیرەوی شاراوەوە (hidden curriculum) بەدەست دێت كە تێكەڵاوییەكی وردتر و بەهێزترە لە نۆرم و بەها كۆمەڵایەتییە گشتگیرەكان. فێرخوازان ئەم بەهایانە فێردەبن و رەفتاریان لە نێو قوتابخانە رێكدەخرێت، تاكو ئەو كاتەی كە هەنگاو بە هەنگاو لە ناخیاندا دەچەسپێت و پەسندی دەكەن(Satapathy,2013: 10).

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

٢. ١. ٢. یەكانگیری كۆمەڵایەتی (Social Integration)

یەكانگیری كۆمەڵایەتی بریتییە لە بونیادێكی چەند ڕەهەندی كە دەكرێت پێناسە بكرێت بە ڕادەی بەشداری تاكەكان لە پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكانی وەكو بەشداری لە چالاكییەكان یان پەیوەندییە خزمایەتی و هاوڕێیەتییەكان و ڕۆڵە كۆمەڵایەتییەكان و هەروەها هەستی هاوبەش و هاوشوناسی(Holt-Lunstad and Lefler,2019: 1) .

یەكانگیری كۆمەڵایەتی بریتییە لە پرۆسەی بەرزكردنەوەی بەهاكان، پەیوەندییەكان و دامەزراوەكان كە ئەو توانستە لە ژیانی كۆمەڵایەتی ، ئابوری و سیاسیدا لەسەر بنەمای یەكسانی ماف بە خەڵك دەدات ،لە یەكسانی و كەرامەت بەشدار بن. بەڵام ئەمە بە زۆر تێكەڵاوكردنی خەڵك و هەوڵدان بۆ سەپاندنی شوناسێكی دیاریكراو بەسەر ئەو خەڵكانەی كە خواستیان لەسەر نییە، ناگرێتەوە(PROMOTING SOCIAL INTEGRATION,2008: 6) . بەڵكو ئەو بنەمایانە نیشان دەدات كە بە هۆیەوە تاكەكان لە كەشی كۆمەڵایەتیدا پێكەوە پەیوەست دەبن و هەروەها پەیوەستە بە پەیوەندیی نێوان بكەرە كۆمەڵایەتییەكان، ئەمەش بەو واتایە كە تاكەكان چۆن یاسا كۆمەڵایەتییەكان پەسند دەكەن(Beresnevièiûtë,2003: 97)

٢. ١. ٣. پەرەپێدانی مەعریفی

وەكو دامەزراوە كۆمەڵایەتییەكانی دیكە، پەروەردەش دو ئەركی ئاشكرا و شاراوەی هەیە. ئەركی بنەڕەتی پەروەردە گواستنەوەی مەعریفەیە (Knowledge). كە تێدا قوتابیان فێردەبن چۆن بخوێننەوە، بە زمانێكی بیانی قسە بكەن و هەروەها ئامێرێك چاك بكەنەوە.

٢. ٢. قوتابخانەی ڕەخنەیی:

ئەم قوتابخانەیە وەكو ئەركگەرایی لەو باوەڕە دایە كە قوتابخانە پەیوەندییەكی نزیكی لەگەڵ كۆمەڵگا هەیە و ناكرێت لە گۆڕانكارییە كۆمەڵایەتی و مرۆڤییەكان جیا بكرێتەوەو سیستەمی پەروەردەیی و پێكهاتەی كۆمەڵایەتی پەیوەستێكی دولایەنەیان پێكەوە هەیە(Mirlouhi,1997:42)

واتا قوتابخانە و پەیڕەوی خوێندن، بازنەی ئەكادیمی تێدەپەڕێنێت و واتا و ڕەنگدانەوەی گرینگی سیاسی، ئابوری، كۆمەڵایەتی وەردەگرێت. (گوتك،2005: 486) بەمپێیە لە ڕوانگەی قوتابخانەی ڕەخنەییەوە؛ پەروەردە دابڕاو نییە لە گۆڕانكارییە كۆمەڵایەتی و مرۆییەكان و بە بەردەوام لە نێوان سیستەمی پەروەردەیی و بونیادی كۆمەڵایەتیدا پەیوەندییەكی دولایەنە هەیە (میرلوحی،1998: 42). بەڵام ئەم پەیوەندییە پەیوەستە بە خواستی باڵادەستانی كۆمەڵگا نەوەك پێداویستییە گشتییەكانی كۆمەڵگا. هەروەها زیاتر جەخت دەكاتە سەر پەروەدەی فەرمی و پەروەردەیی ملكەچ بون تاكو بەدەستهێنانی كارامەییە مەعریفییەكان. (شارع پور، 2015: 56)

بە سەرنجدان بە ڕوانگەكانی بیرمەندانی قوتابخانەی ڕەخنەیی بۆ پەروەردە، دەتوانین گرینگترین ئامانجە پەروەردەییەكانی ئەم قوتابخانەیە لە پەیوەندیی لەگەڵ كۆمەڵگا دەستنیشان بكەین كە بریتین لە:

- پەروەردە كردنی هاوڵاتی ڕەخنەگر لە جێگای هاوڵاتی باش و دڵخواز.
- سەرنجدان بە پرسە كۆمەڵایەتییەكان، بەتایبەت پرسە سیاسییەكانی هەمو گروپەكان لە هەر ئەتنیك و نەژاد یان چینێك بن.
- سڕینەوەی جیاكاری نەژادی و بەرگری لە مافی ستەملێكراوان و گرووپ و پێكهاتە جۆراوجۆرەكانی كۆمەڵگا.
- دروستكردنی كۆمەڵگایەكی دیمۆكراتیكی یەكسانیخوازو ئەخلاقی.
- گۆڕانكاری و پێداچوونەوەی ناوەڕۆكی پەیڕەوی خوێندن بە مەبەستی گۆڕانكاری لە ناوەڕۆك، ئامانج و میتۆدی پەیڕەوی خوێندن.
- پێناسە كردنی ڕۆڵی نوێ بۆ مامۆستایان بە مەبەستی یارمەتی كردنیان بۆ دروستكردنی گۆڕانكاری لە كۆمەڵگا.
- پەروەردە كردنی ئازادیخوازی و ئازادی بیركردنەوە.
- فێربونی میتۆدی بەدەست هێنانی زانیاری و بابەتەكان (سهیلا غلامی هره دشتی و رکسانا رشید پور. هەمان منبع.).

لە دەیەی (١٩٧٠) بەدوا، كۆمەڵێ تێڕوانینی نوێی بەرانبەر پەروەردە لە نێو كۆمەڵناساندا پەرەیسەند كە لە چوارچێوەی ورددا سەرنجیان دەخستە سەر پەروەردەی قوتابخانە. یەكێك لە بەرچاوترین بیرمەندانی ئەم قۆناغە بریتییە لە پیر بۆردیۆ (Pierre Bourdieu) كە لە چوارچێوەی دوبارە بەرهەمهێنانەوەی كولتوری (Cultural reproduction) باسی ڕۆڵی قوتابخانە لە نێو كۆمەڵگا دەكات.

بۆردیۆ لە بەستێنی مەیدان (field)، عاددەت (habitus)، جۆرەكانی سەرمایەی كۆمەڵایەتی (forms of capital)، توندوتیژی هێمایی (symbolic violence) و دوبارە بەرهەمهێنانەوەدا باس لە جۆرەكانی نایەكسانی دەكات لە پەروەردەو بیاڤی پەروەردە دەكات كە لە خوارەوە تیشك دەخرێتە سەریان:

١. مەیدان: مەبەستی بۆردیۆ لە مەیدان؛ بیاڤەكانی ژیانی كۆمەڵایەتییە كە هەنگاو بە هەنگاو لە یەكتر جیابونەتەوە و لە پرۆسەیەكی مێژوویدا لەسەر بنەمای پەیوەندیی كۆمەڵایەتی و ئەنجامە تایبەتەكانی فۆرمیان پەیدا كردوە. تاكەكانی كۆمەڵگا لە مەیدانە جۆراوجۆرەكاندا (هونەری، ئابوری، سیاسی و ... هتد) چالاكی دەنوێنن و هەر یەكێان بەستێنێكە كە هێز و بەهرەكانیانی تێدا نمایش دەكەن(توسلی،2004: 23). بەمپێیە، مەیدان لە هەنگاوی یەكەمدا بیاڤێكی خاوەن بونیادە لە پێگەكان و هەروەها هێزێكە كە بڕیاری دیاریكراو بەسەر ئەو كەسانەی دەچنە ناوی دەسەپێنێت. لەم سۆنگەیەوە هەر كەسێك كە دەیەوێت بێتە مەیدانەوە، پێویستە خاوەنی هەندێ سەرمایە بێت. لە پلەی دووەمدا مەیدان بەستێنی ململانێیە كە تێدا بكەرەكان یان دامەزراوەكان لە ڕێگایەوە هەوڵی پاراستن یان ڕوخانی سیستەمی دابەشكردنی سەرمایە دەدەن. مەیدان لەم واتایەدا كارزارێكە كە تێدا بنچینەكانی شوناس و سیستەمی هیرارشی بە بەردەوامی و بەشێوەی نەپساوە دەخرێتە بەر باس و گەنگەشە. كەوابو مەیدانەكان كۆمەڵەی مێژوین كە بە درێژای مێژو پێكهاتون، گەشەیان كردوە، گۆڕانیان بەسەردا هاتووە و هەندێجاریش لاواز و لەنێو دەچن(استونز،2000: 335).

٢. سەرمایە:

بۆردیۆ پێیوایە كە سەرمایە لە چوار جۆری سەرەكی پێكدێت و لە لایەن بكەرەكانەوە لە نێو مەیدان ئاڵوگۆڕیان پێدەكرێت كە بریتین لە: ١. سەرمایەی ئابوری. ٢. سەرمایەی كولتوری. ٣. سەرمایەی كۆمەڵایەتی (social capital) (Bourdieu,1986: 241-58) ٤. سەرمایەی سیمبۆلیك (symbolic capital)؛ كە لە لایەن جۆرەكان دیكە سەرمایەوە دیاری دەكرێت(Lebaron 2014,).

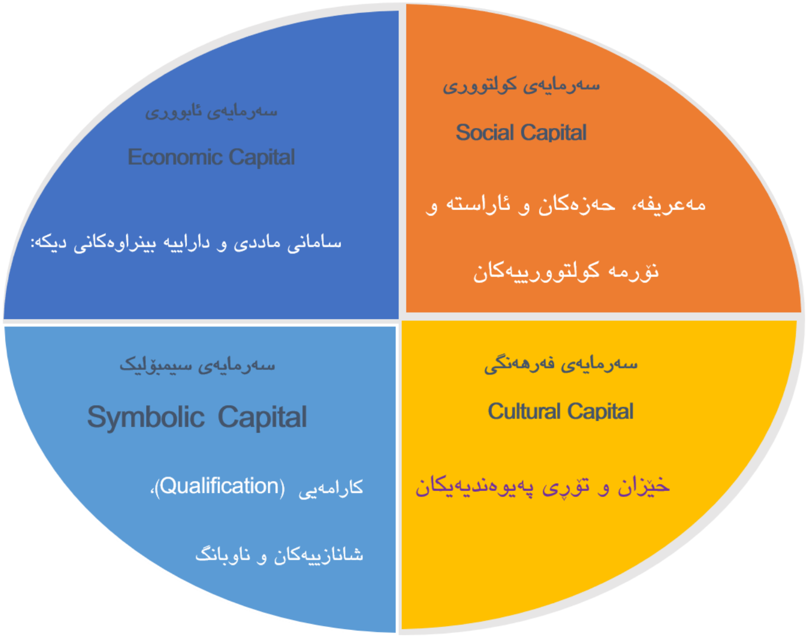

وێنەی (١): جۆرەکانی سەرمایە لە ڕوانگەی پیر بۆردیۆ نیشان دەدات
(Harvey, C. and Maclean, M. ,2008: 107)

٣. هەبیتس (Habitus) : چەمکی هەبیتس لەگەڵ جۆرەکانی سەرمایە لە پەیوەندی دایە. هەبیتس، حەڵقەی پەیوەندیی نێوان بونیادە کۆمەڵایەتییەکان و تاکەکانە. لە پێناسەیەکی ساکاردا، هەبیتس بریتییە لە؛ بونیادێکی گۆش کراوە کە کردەی تاکەکان فۆرم دەدات. ئەم بونیادانە تەنها بیروباوەڕەکان ناگرێتەوە لەوانەیە تاکەکان وشیار نەبن سەبارەت بەم کردانە. هەبیتس پەیوەستێکی بەهێزی لەگەڵ ژیانی ڕۆژانەو شێوازی ژیان هەیە(عابدی جعفری و دیگران، 2016)

پیر بۆردیۆ (١٩٣٠ ـ ٢٠٠٢) لە یەکەم بەرهەمەکانی خۆیدا دەربارەی پەروەردە، تیشك دەخاتە سەر دوبارە بەرهەمهێنانەوەی کۆمەڵایەتی لە ڕێگای سیستەمی پەروەردەییەوە. لە ڕوانگەی ئەم بیرمەندەوە، سەرمایەی کولتوری کە لە پێڕەوی قوتابخانەدا بەکار دێت، یارمەتیدەری دوبارە بەرهەمهێنانەوەی نایەکسانییە کۆمەڵایەتییەکانە، چونکە ئەم پەیڕەوانە بەگشتی گرینگی بە جیاوازییە کولتورییەکان نادەن. بۆردیۆ لەو بڕوایە دایە کە لە کۆمەڵگادا، پۆلێنکردنی جۆراوجۆری ئابوری و کولتوری بوونیان هەیە کە قوتابخانە ئەم پۆلێنکردنانە دوبارە بەرهەم دێنێتەوە. ئەمەش بەو واتایە کە قوتابخانە بە جێگای گۆڕانی کۆمەڵایەتی، یارمەتیدەری سەقامگیر بوونی بونیادە کۆمەڵایەتییەکانە؛ واتە تەنانەت ئەگەر منداڵانی چینە هەژارەکان بەشداری پرۆسەی خوێندن بن، بونیادە کۆمەڵایەتییەکان گۆڕانکاری بەخۆیانەوە نابینن(عالی،2018: 107). ئەمەش بە پێچەوانەی بۆچونی ئەرکگەراکانە کە پێیانوایە قوتابخانە هۆکاری گۆڕانی کۆمەڵایەتی و بزاوتی چینەکانە، لە سەر ئەم بنەمایەش، تیۆرەکەی بۆردیۆ بە تیۆری ڕەخنەیی ناوبانگی دەرکرد و هەندێ جاریش وەکو گومان خستنە سەر پەروەردەی قوتابخانەیی سەیر دەکرا. بەڵام خۆی ئاماژە بەوە دەکات کە بۆچونەکەی لە بەرانبەر ئەو تیۆرانەدا ناوەستێتەوە کە پەروەردە بە هۆکاری گۆڕانی کۆمەڵایەتی دەزانن، بۆیە بە ئاماژە کردن بە هێزی کێشکردنی زەوی دەڵێت: "ئێمە باوەڕمان بە هێزی کێش کردنی زەوی هەیە، هەر ئەم باوەڕەش بوەتە هۆی ئەوەی کە بتوانین بفڕین(Bourdieu,2008) . بۆیە ڕەخنەی بۆردیۆ لە پەروەردەیەکە کە دوبارە بەرهەمهێنانەوە دروست دەکات و ئەو خوازیاری پەروەرەیەکە کە ببێتە هۆی گۆڕانی کۆمەڵایەتی.

٢. ٣. تیۆری کارلێکی هێمایی

لە ڕوانگەی کارلێککەراکانەوە، بنەمای کارلێکی هێمایی بریتییە لە پەیوەست بونی تاك لەگەڵ بونیادی کۆمەڵایەتی و کارلێکی نێوان تاك و کەسانی دیکە. ئەم ڕوانگەیە پێیوایە کە مرۆڤەکان بە گوێرەی واتا بەدەستهاتووەکان لە سەرچاوە کۆمەڵایەتییەکان، لە نێویاندا ئەزمونی خۆیان، بەشدار دەکەن لە کردەی کۆمەڵایەتیدا(Turner,2004: 345).

گرینگترین بنەماکانی ئەم قوتابخانەیە بریتین لە:

ـ مرۆڤ بە پێچەوانەی گیانلەبەرانی دیکە بەهرەی بیرکردنەوەی هەیە. **ئەمەش** بەهۆی کارێکی کۆمەڵایەتییەوە دروست دەبێت.

ـ خەڵك لە ڕێگای کارلێکەوە فێری واتاکان دەبن کە لە ڕێگای ئاڵوگۆڕی هێماکانەوە لە نێو گرووە کۆمەڵایەتییەکاندا دروست دەبن.

ـ لە کارلێکی هێمایدا، مرۆڤەکان فێری واتاکان و هێماکان دەبن و ئەمەش دەرەتانی ئەوەیان بۆ دەڕەخسێنێت کە بەهرە جیاوازە مرۆییەکانیان بۆ بیرکردنەوە وەگەڕبخەن و هەر ئەم واتاو هێمایانەیە کە ئەو توانایە بە مرۆڤ دەبەخشێت لەگەڵ یەکتر کارلێکی دوولایەنە بکەن.

ـ بە گوێرەی ئەم تیۆرە، بکەر لە جێبەجێ کردنی کردەدا ئازادە؛ واتە بکەر خاڵە بەهێز و لاوازەکانی کردەیەك هەڵدەسەنگێنێت و دواتر ڕێگایەك دەستنیشان دەکات. بۆیە کردەکەی پێشبینی ناکرێت.

ـ مرۆڤەکان دەتوانن ئەو واتاو هێمایانەی کە لە کردەی دولایەنەدا بەکار دێنن، بەگوێرەی ئەو ڕاڤەیەی کە لە بارودۆخەکە دەیکەن، گۆڕانکاری تێدا بکەن یان بیگۆڕن.

ـ خەڵك تەواوتی بونیاد و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان لە ڕێگای کارلێك لەگەڵ یەکترەوە دروست دەکەن و سەرچەشنە لێکئاڵاوەکانی کردەی دولایەنەی گروپەکان و کۆمەڵگا دروست دەکەن(انواری،2021: 157-165).

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

وەکو ئاماژەمان پێدا، ئەم تیۆرە تیشك دەخاتەسەر کارلێکی نێوان تاکەکان. ئەو تاکانەی کە پەیوەستن بە کولتورێك، بەهۆی پەروەردەی کۆمەڵایەتی، ئەزموون و چاوەڕوانی هاوبەش، لەوانەیە زۆرێك لە دۆخە کۆمەڵایەتییەکان بە ڕێگای هاوشێوە ڕاڤەو و مانا بکەنەوە. لە ئەنجامدا، نۆرمی هاوبەش بۆ ئاراستەکردنی ڕەفتار دروست دەبێت کە بە "ئادابی هەڵسوکەوتکردن" دەناسرێت کە پابەندبون پێیانەوە دەبێتە هۆی یەکریزی کۆمەڵگا. لەگەڵ ئەمەشدا، ئەزموون نیشان دەدات کە بە گوێرەی چینی کۆمەڵایەتی و پێگەی تاکەکەسی، جیاوازی لە ڕاڤەکردنی ڕوداوەکاندا دروست دەبێت(علاقەبند،2019: 82).

٢. ٤. مۆدیلی تیۆری توێژینەوەکە:

بە لەبەرچاو گرتنی چوارچێوەی تیۆری توێژینەوەکە، توێژەر مۆدیلێکی تیۆری بۆ توێژینەوەکە دەخاتەڕو کە لە سێ گۆڕاوی سەرەکی پێکهاتووە بریتین لە:

١. پەروەردە؛ پەروەردە بە گۆڕاوی سەربەخۆی توێژینەوەکە ئەژمار دەکرێت کە بە سود وەرگرتن لە ڕوانگەی کارکردگەرایی چاوەڕوان دەکرێت کاریگەرییەکی بەڵگەداری ئاماری لەسەر پێکەوەژیان هەبێت کە بە ڕەهەندێکی گرینگی پاراستنی یەکانگیری و هاوبەندی کۆمەڵایەتی ئەژمار دەکرێت.

٢. پێکەوەژیان: گۆڕاوی شوێنکەوتوی توێژینەوەکەیە کە چاوەڕوان دەکرێت پەروەردە کاریگەرییەکی بەڵگەداری ئاماری بکاتە سەری. ئەم کاریگەرییە ئەکرێت وەکو کاریگەری سیستەمێك لەسەر سیستەمێکی دیکە بێت وەکو ئەوەی ئەرکگەراکان ئاماژەی پێدەکەن یان وەکو ئەوەی لایەنگرانی بۆچونی کارلێکی ئاماژەی پێدەکەن لە ڕێگای کارلێکی نێوان قوتابیان لەگەڵ دەوربەر (پەیرەوی شاراوە)وە بێت.

٣. شێوازی ژیان: شێوازی ژیان گۆڕاوی نێوەندگیری توێژینەوەکەیە کە لەم مۆدیلە تیۆرییەدا توێژەر پێیوایە پەروەردە لە ڕێگای گۆڕینی شێوازی ژیانەوە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کاریگەری ڕاستەوانە لەسەر پێکەوەژیان دادەنێت. ئەم گۆڕاوی توێژینەوەکە لە تیۆری پیر بۆردیۆ وەرگیراوە کە بەشێکە لە قوتابخانەی ڕەخنەیی.

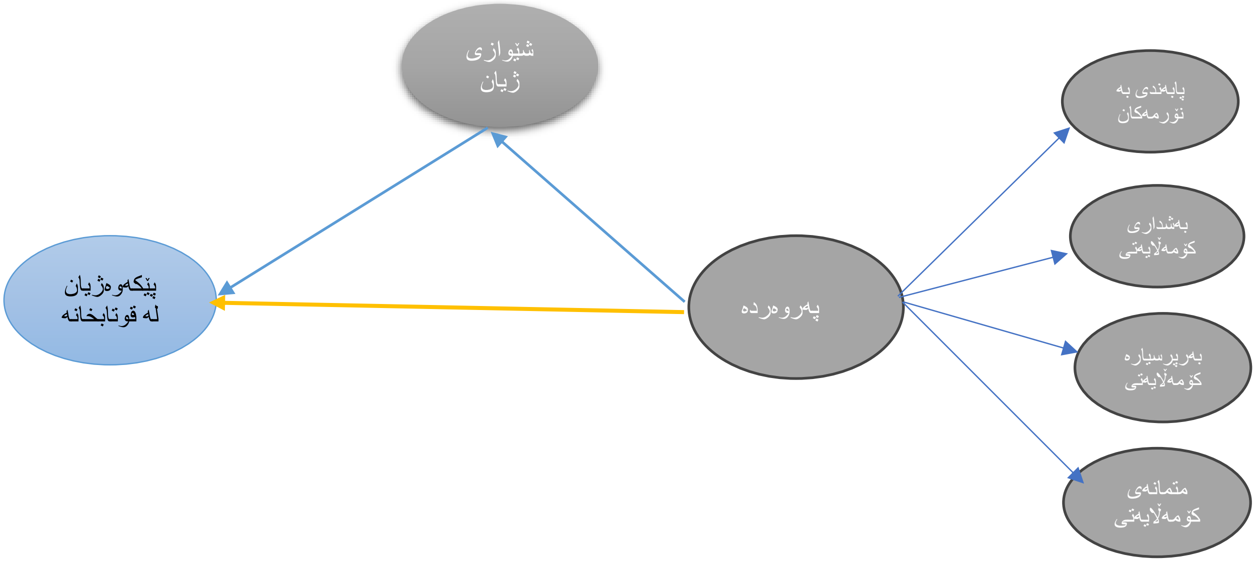

مۆدیلی (١): مۆدیلی تیۆری توێژینەوەکە ڕون دەکاتەوە

٣. توێژینەوەکانی پێشوو

سەبارەت بە پەیوەندی پەروەردە و پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە توێژینەوەی جۆراوجۆر کراوە کە لێرەدا چەند توێژینەوەیەك تاوتوێ دەکەین؛

- توێژینەوەیەك بە ناونیشانی "**بەربەست و ئاڵۆزییەکانی پەروەردەی مافی مرۆڤ، تێکەیشتنی مامۆستایان لە بەشداری دیمۆکراتیك و یەکسانی جەندەری لە کوردستان ـ عێراقی دوای شەڕ**" لە لایەن "ئەندری ئۆسلەر" و "چاڵەنك یەحیا" لە ساڵی (٢٠١٣) لە گۆڤاری (Education Inquiry) بڵاوکراوەتەوە. ئامانجی سەرەکی ئەم توێژینەوەیە تاوتوێکردنی گرفتەکانی جێبەجێکردنی پەروەردەی مافی مرۆڤە لە قوتابخانەکانی هەرێمی کوردستان.

کۆمەڵگای توێژینەوەکەیان بریتی بووە لە قوتابخانەکانی پارێزگای هەولێر و دهۆك. کە بە مەبەستی کۆکردنەوەی زانیاری سودیان لە ئامرازی تێبینی کردن (لە دو قوتابخانە) و چاوپێکەوتن لەگەڵ مامۆستایانی ئەو پۆلانەی کە تێبینیان کردبو. هەروەها چاوپێکەوتنیان لەگەڵ کەسانی پسپۆری پەروەردەیی کردووە فۆکەس گروپ (focus group) بەکارهێناوە. لە ئەنجامی لێکدانەوەی بیروبۆچونی پسپۆرانی پەروەردەیی بەو ئەنجامە گەیشتووە کە پەروەردەی مافی مرۆڤ پۆتانسیلی بەهێزکردنی کوالیتی پەروەردەو یەکسانی جێندەری و بنکۆڵکردنی بەهاکانی پیاوسالاری و خێڵەکی هەیە. بەڵام وەکو بەشێك لە پسپۆرە پەروەردەییەکان ئاماژەیان پێکردوە، ئەمە تەنها ئامرازێکە و بە بێ ڕێبەری سیاسی کارامەو یاسا کاریگەر نابێت.(Audrey & Yahya, 2013).

توێژینەوەیەك بە ناونیشانی "**ئاڵەنگارییەکانی پێکەوەژیان لەو قوتابخانانەی کە لەڕوی کۆمەڵایەتییەوە خەسارهەڵگرن** (**The challenge of coexistence in socially vulnerable schools**)" لەلایەن "ڕوسێر گراو" و هاوکارانییەوە لە ساڵی (٢٠١٧) بڵاوکراوەتەوە. ئامانجی سەرەکی ئەم توێژینەوەیە بریتیە لە خستنەڕوی پرۆگرامێك بۆ پێکەوەژیانی باشتر لە نێو قوتابخانەکان لەسەر بنەمای پەیوەندیی نێوان دیمۆکراسی و پەروەردە. بۆ ئەم مەبەستە توێژەران سودیان لە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

میتۆدۆلۆجی چۆنایەتی وەرگرتوە، ئەمەش لە ڕێگای کۆکردنەوەو شیکردنەوەی زانیارییەکان کە بە شیکردنەوەی بەڵگەکان (documentary analysis) ناسراوە. ئەم توێژینەوەیە بەو ئەنجامە گەیشتوە کە هەڤیانی فێربون بریتییە لە پێکەوەژیان و هەروەها لە نێوان دیمۆکراسی و پەروەردەدا پەیوەندییەکی ڕون هەیە و ئەم پەیوەندییە لەلایەن توێژەرانی ئەم بوارەوە دەست نیشان کراوە. لە دەرئەنجامدا پێیانوایە کە پێویستە قوتابخانەی دیمۆکراتیك نە تەنها وتنەوەی بەهاکان بونیادبنرێت، بەڵکو پێویستی بە بەڕێوەبردنی دیمۆکراتیکە بۆ ئەدای ئەرکەکانی(Grau and others,2017: 710-716).

"پەروەردەی مێژو لە قوتابخانەکانی هەرێمی کوردستان؛ نوێنەرایەتی کردنی بەهای ئاشتی و توندوتیژی" ناونیشانی توێژینەوەیەکە کە لەلایەن "مەئمون محمد" و مەروان دەرویش" لە ساڵی (2018) لە گۆڤاری پەروەردەی ئاشتی (Journal Of Peace Education) بڵاو کراوەتەوە. ئەم توێژینەوەیە بە ئاراستەی چۆنایەتیدا کراوە کە تێدا سود لە "شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەگرانە" (critical discourse analysis) وەرگیراوە بۆ شیکردنەوەی ناوەرۆکی کتێبی وانەکانی مێژو و دەستنیشان کردنی ڕادەی بەها و پرنسیپە پەروەردەییەکانی ئاشتی تێدا. سنوری ئەم توێژینەوەیە هەر سێ پارێزگا هەولێر، سلێمانی و دهۆك بوە لە ساڵی خوێندنی (٢٠١٣-٢٠١٤)، کە تێدا بۆ کۆکردنەوەی داتا چاوپێکەوتنی نیمچەداخراو (Semi-Structured) و فۆکس گروپ (Focus Group) بەکارهاتووە. توێژەران لەم توێژینەوەیەدا بەو ئەنجامە گەیشتون کە شیکردنەوەی بەرنامەی پەروەردەی وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان زۆر دەستەواژەی تێدایە کە پەیوەستە بە شەڕ، توندوتیژی، جیاوازیی دانان و کەلێنی نێوان موسڵمان و ناموسڵمان، ئەمەش لەوانەیە ببێتە هۆی پەرەپێدانی توندوتیژی و سەرهەڵدانی توندوتیژی لە نێوان موسڵمان و ئاینەکانی دیکە. لە هەمان کاتدا، دەستەواژەگەلی وەکو "ئاشتی"، "هەڵکردن" (tolerance)، "یەکسانی"، "دۆستی" و "هاوکاری" زۆر بە کەمی دەبینرێن. (Darweish and Mohammed, 2017)

توێژینەوەیەکی دیکە بە ناونیشانی " پێکەوە ژیانی قوتابخانە و پەیوەندی بە کارایی ئەکادیمیك لە نێوان قوتابیانی سەرەتایی" لە لایەن "جەمال سەردا (Gamal Cerda) و هاوکارانییەوە لە ساڵی (٢٠١٩) بڵاوکراوەتەوە. ئامانجی ئەم توێژینەوەیە بریتی بووە لە تاوتوێکردنی پەیوەندیی نێوان ئەدای ئەکادیمی و درکی خوێندکاران لە پێکەوەژیانی قوتابخانە. بۆ ئەم مەبەستە مۆدیلسازی هاوکێشەی بونیادی (structural equation model) بەکارهاتووە کە لە هەشت ڕەهەندی کارامەیی ئەکادیمی و پێکەوەژیان پێکهاتووە کە (٣٩,٦٪)ی ئەدا قوتابخانە شیدەکاتەوە. لە گرینگتریە ئەو ئەنجامانەی کە کە ئەم توێژینەوەیە پێی گەیشتوە، بریتییە لەوە کە "گۆڕانی نۆرمی خوێندکاران"، "ئیدارەدانی پەیوەندیی نێوان تاکەکان بەشێوەی ئەرێنی"، "تۆڕی کۆمەڵایەتی هاوتەمەنەکان (Peer Social Networks) بەشێوەی ئەرێنی و راستەوخۆ کاریگەری بەڵگەداریان لەسەر ئەدای ئەکادیمی هەیە. لە بەرانبەردا "قوربانیبوون" (Victimization)، "تێکدان" (Disruptiveness)، و "شەڕەنگێزی" (Aggression) و "بێ دیسپیلینی" (Indiscipline) بە شێوەی نەرێنی کاریگەری بەڵگەداریان لەسەر ئەدای ئەکادیمی قوتابیان هەیە. هەروەها "پشتگوێخستنی مامۆستا" (Teacher Apathy) کاریگەرییەکی بەڵگەداری لەسەر ئەدای ئەکادیمی نەبووە. (Gamal Cerda, 2019)

تاوتوێکردنی توێژینەوەکانی پێشو نیشان دەدات کە توێژینەوەکردن لە پەیوەندیی پەروەردە و پێکەوەژیان بە میتۆد و ئامرازی جۆراوجۆر جێبەجێکراوە کە لە ڕەهەندی چەندایەتیدا بەکارهێنانی مۆدیلسازی هاوکێشەی بونیادی (structural equation model) نوێترین ئامرازی ئاماریی ئەژمار دەکرێت کە دەتوانێت مۆدیلێکی تیۆریی تێدا تاوتوێ بکرێت. ئەمەش ڕێگایەکە کە توێژەر سودی لێ وەرگرتوە بۆ مەبەستی ئەنجامدانی توێژینەوەکەی و دۆزینەوەی پەیوەندیی نێوان گۆڕاوە سەرەکییەکانی توێژینەوەکەی لە کۆمەڵگای توێژینەوەکە.

٤. پەروەردە لە هەرێمی کوردستان

پەروەردە لە هەرێمی کوردستان لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردودا لە میانی دۆخێکی ناجێگیر (Turmoil)دا پەریسەندوە. هەرێمی کوردستان و عێراق وەکو وڵاتێك شەڕ و نائارامی ناوخۆییان بەخۆیانەوە بینیوە کە کاریگەریی نەرێنی لەسەر پەروەردەی دانیشتوانی هەبوە. پاش ڕوخانی سەدام لە ساڵی (2003)، هەرێمی کوردستان بوو بە شوێنێکی سەقامگیر و ئاشتیانە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سەرکردایەتی هەرێم بە مەبەستی پەروەردەی دانیشتوان دەستیان بە دوبارە بونیادنانەوەی دامەزراوە پەروەردەییەکان کرد(Faris,2015: 5). لەم پەیوەندییەدا حکومەتی هەرێمی کوردستان خوازیاری سیستەمێکی پەروەردەیی بگۆڕ (transformative education system) لەسەر بنەمای پرنسیپی مافی مرۆڤی جیهانی بو. ئەم ئامانجەش ئاڵەنگارییەکی گەورەی دروست کرد، چونکە پێویستی بە دوبارە بونیادنانەوەی تەواوی ژێرخانی پەروەردە بو لەسەر بنەمای ستانداردە جیهانییەکان. ئەمە لە حاڵێکدا لە هەندێ شوێنی کوردستان تەنانەت دەرفەتی خوێندن بونی نەبو و یەکێك لە ئامانجەکانی هەرێمی کوردستان ئەوە بو وەزارەتی پەروەردە دەرفەتی پەروەردە بۆ هەموان بڕەخسێنێت(Alsayid Mohammed,2015: 102).

ئێستا لە هەرێمی کوردستان خوێندن لە گشت قۆناغەکان بە خۆڕایی بەردەستە و لە ساڵی (2007)وە سیستەمی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان چاکسازیی ڕیشەیی تێدا کراوەو سیستەمی پێشوی قۆناغەکانی خوێندن گۆڕا بۆ (k 12 –) واتە (لە باخچەی منداڵان بۆ پۆلی ١٢). لەگەڵ ئەوە چاکسازییانەدا بەڵام کێشە لە کوالیتی خوێندندا هەیە کە وەزارەتی پەروەردە لە ڕاپۆرتی چالاکییەکانی خۆیدا بەمشێوەیە ئاماژەی پێدەکات: کە خۆی لە؛ "کەمی ژمارەی مامۆستا لە هەندێك ناوچەو هەندێك بابەت، کەمی خزمەتگوزاری لە هەندێك قوتابخانە، لاوازی توانای مامۆستا لە وتنەوەی ناوەرۆکی بابەتەکانی پرۆگرامی خوێندن"(بەڕێوەبەرایەتی گشتی پلاندانانی پەروەردەیی،2017: 23) و هەروەها بینای قوتابخانە دەبینێتەوە. ئەمە جیا لەوەی کە لە ساڵانی ڕابردودا هۆکاری سیاسی، ئابوری و تەندروستییەکان وەکو قەیرانی دارایی و خۆپیشاندانەکان و مانگرتنەکانی مامۆستایان، شەڕی داعش و کۆڤید (١٩) کاریگەری نەرێنی زۆری لەسەر پرۆسەی پەروەردە هەبوە.

سەبارەت بە پێکهاتەکان، سیستەمی پەروەردەی هەرێم، ڕێگای پێداون کە بە زمانی خۆیان بخوێنن و بۆ ئەم مەبەستە لە یاسای پەروەردەی حکومەتی هەرێمدا هاتووە؛ "زمانی کوردی زمانی فەرمیی خوێندنە لە سەرجەم دامەزراوەکاندا، جگە لەو دامەزراوانەی کە تایبەتن بە پێکهاتەکان وەکو تورکمان، سریان کلدان ئاشور، ئەرمەن و عەرەب کە خوێندن تێیاندا بە زمانی دایك دەبێت". هەروەها ڕێگایان

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

پێدەدرێت کە مومارەسەی ڕێ و ڕەسمە ئاینی و کولتورییەکانی خۆیان بکەن لە نێو خوێندنگادا و بۆیە لەم پەیوەندییەدا لەلایەن وەزارەتی پەروەردەوە پاڵپشتی دەکرێن. بۆ ئەم مەبەستەش لە بەڕێوەبەرایەتی پەوەردەی گشتی هەولێر کە لە سنوری ئەم توێژینەوە دایە، خوێندنی تایبەت بە (سریانی، عەرەبی و تورکمانی) تەرخانکراوە کە گرینگی بە خوێندن بە زمانی پێکهاتەکانی سنوری ئەم بەڕێوەبەرایەتییە دەدەن.

٤. ١. فەلسەفەی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان

به سەرنجدان بەوەی کە فەلسەفەی نوێی پەروەردە بریتیی نیە لە سیستەمێکی فکری تایبەت کە خۆی بەسەر کۆمەڵگادا بسەپێنێت، بەڵکو بەرهەمی پرس و کێشە جۆاوجۆرەکانە کە سیستەم و دۆخی پەروەردەیی کۆمەڵگایەك لەگەڵی بەرەوڕووە(شعاری نژاد،ساڵ: 351) .کۆمەڵگای کوردیش لەگەڵ کۆمەڵە پرسێکی جۆراوجۆر بەرەوڕویە کە لە چوارچێوەی فەلسەفەی پەروەردەی ئەم هەرێمەدا ڕەنگی داوەتەوە؛ کە خۆیان لە چەندین بابەتی جۆراوجۆری وەکو پەروەردەی شارستانی، شوناسی نیشتمان و پێکەوە ژیاندا دەبینێتەوە.

١. **پەروەردەی شارستانی**؛ پەروەردەی شارستانی یەکێکە لە ئامانجەکانی پەروەردەی هەرێمی کوردستاندا کە بە ڕونی لە لاپەڕەی یەکەمی ماڵپەڕی وەزارەتی پەروەردەدا نوسراوەو ئاماژەی بەوە کردوە کە "وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستان کار بۆ گەشەپێدان و پەروەردەکردنی نەوەیەکی شارستانی و فێرخواز و خاوەن بیر و هۆشێکی ئاست بەرز دەکات کە ڕۆڵێکی گەورەی هەبێت لە دروستکردنی کۆمەڵگادا"(ماڵپەڕی سەرەکی وەزارەتی پەروەردە،2023). پەروەردەی شارستانی چەند ڕەهەندێکی هەیە کە بریتیە لە پابەندبون بە نۆرمە فەرمییەکان (یاساکان)، متمانەی کۆمەڵایەتی، بەشداری کۆمەڵایەتی و بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی. لەسەر ئەم بنەمایەش وەزارەتی پەروەردە کارکردوە بۆ پەروەردەکردنی "نەوەیەك کە متمانە بەخودی هەبێت، باوەڕمەند بە دیمۆکراسی و وەفادار بە کوردستان بێت هەروەها کەسایەتییەکی کامڵی هەبێت. هەروەها پەروەردە کردنی قوتابیان لەسەر بنەمانی ماف، بەرپرسیاریەتی و پابەندییەکانیان لە بەرانبەر خەڵك و نەتەوەکەیان(Education and Learning,” The project of modification of education system of KRG in Iraq, 2008: 235).

لەم پەیوەندییەدا لە فەلسەفەی پەروەردەی هەرێمدا هاتوە کە قوتابی و خوێندکار توانایی "گوزارشت لە خۆکردنی ئازاد و بوێرانەیان [متمانە بەخود] هەیە و ئامادەن بۆ کارکردنی داهێنەرانە و جێبەجێکردنی کارامەییە بنەڕەتییەکان [بەشداری] و هەڵگرتنی **بەرپرسیاریەتی** لە داهاتودا. ئەمەش وەکو ئامانجێکی پەروەردەیی لە یاساکەدا ڕەنگی داوەتەوە کە لە خاڵی پێنجەمی یاساکەدا دەڵێت: "گەشەپێدانی توانای نەوەکان بۆ ئامادەکردنیان تا بەشداری لە ژیانی گشتی کۆمەڵگا و بازاڕی کارو پێشکەوتنی هەرێمدا بکەن"(وقایعی کوردستان، ژمارە298: 7).

٢. **پێکەوەژیان**: سەبارەت بە پێکەوەژیان لە یاسای پەروەردەو فێرکردن لە هەرێمی کوردستان ـ عێراقدا گرینگییەکی سەرەکی بە ڕۆڵی پەروەردە لە پێکەوەژیاندا دراوە، بەچەشنێك کە لە بەشی دووەم، تەوەری یەکەم (بنەما فەلسەفییەکانی پەروەردە و فێرکردن) ماددەی (٢)دا هاتووە؛ پەروەردەو فێرکردن میکانیزمی تواناسازی و بنیاتنەری تاکێکی کوردستان خوێندەوار و هوشیار و داهێنەرە، بە ئاراستەی گەشەپێدانی کۆمەڵگەیەك کە پرنسیپەکانی دیمۆکراتی، بنەمای دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ***یەکسانی نێوان هەر دو ڕەگەز، گیانی پێکەوە ژیانی ئاشتیانەو مرۆڤدۆستی*** و خۆشەویستی خاك و پاراستنی ژینگە تێیدا گەشە بکات."(وقایعی کوردستان، ژمارە298: 5).

پێکەوە ژیان وەکو یەکێك لە ئامانجە پەروەردەییەکانی خوێندن لە قۆناغی بنەڕەتی (1 ـ 9) خراوەتەڕو، بەچەشنێك کە لە یاسای پەروەردەدا دو ئامانج بۆ خوێندنی بنەڕەتی پێناسەکراوە کە ئامانجی یەکەمی تایبەتە بە کارامەییە سەرەکییەکانی وەکو خوێندن و نوسین و ژمارە و کارامەیی زمانزانی، هونەر و جوڵە و چالاکی زانستی. بەڵام ئامانجی دووەم کە ڕەهەندە پەروەردەییەکەیە و ئاراستەی کۆمەڵایەتی هەیە، بریتییە لە "فێرکردنی بنەماکانی هاونیشتمانی بون، مەدەنیەت، لێبوردەیی، قبوڵکردنی جیاوازیی، هاندانی قوتابیان بۆ بەهێزکردنی توانستی دەستپێشخەری، کۆششکردن، پشودرێژی و پاراستنی بەها باڵاکانی ڕەوشت و ڕەفتار." (وەقایعی کوردستان، 2023: 8)

٥. میتۆدی، کۆمەڵگاو نمونەی توێژینەوەکە

٥. ١. **میتۆدی توێژینەوەکە**؛ لەم توێژینەوەیەدا ئاراستەی چەندایەتی بەکارهاتووە کە کریسوێل پێیوایە پارێزگاری لە خواستی ئەزمونگەری دەکات و ئەمەش وادەکات توێژەر بە بێلایەنی بمێنێتەوە (Saeed and Ahmed, 2018: 23) میتۆدی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە وەسفی پەیوەندیی ڕێگای نمونە وەرگرتن.

٥. ٢. کۆمەڵگاو نمونەی توێژینەوەکە

کۆمەڵگای توێژینەوەکە بریتییە لە قوتابیانی قۆناغی (9)ی بنەڕەتی لە هەر چوار نەتەوەی کورد، عەرەب، تورکمان و سریانی لە پەروەدەی عەنکاوە و ناوەندی هەولێر.

خشتەی (١)

کۆمەڵگەی توێژینەوەکە نیشاندەدات

پێکهاتە	کوڕ	کچ	کۆی گشتی
سریانی	113	200	313
تورکمانی	90	62	152
عەرەبی	202	529	731
کورد	2065	1909	3974
کۆی گشتی	2470	2700	5170

سەرچاوە: بەڕێوەبەرایەتی گشتی پەروەردەی هەولێر

نمونەی توێژینەوەکە هەرەمەکی چینایەتی نارێژەییە (disproportionate stratified sampling). لەم شێوازەی نمونە وەرگرتندا ئەو نمونانەی کە لە هەر گروپێك هەڵیدەبژێرین یەکسان نییە بە ڕێژەی گروپەکە لە کۆمەڵگای توێژینەوەکە، ئەمەش کاتێك بە کاردێت کە بمانەوێت بەراورد بکەین لە نێوان ئەو گروپانە کە مەبەستەکانە، بۆیە لەم توێژینەوەیەدا لە هەر یەك لە پێکهاتەکان (کورد، تورکمان، سریانی، عەرەب) نمونەیەکی (100) کەسی وەرگیراوە کە کۆی گشتییەکەی بریتیە لە (٤٠٠) کەس و هەروەها هاوسەنگی ڕەگەزیی ڕەچاوکراوە، وەکو لە خشتەی خوارەوە دەردەکەوێت:

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

خشتەی (٢)

ڕەگەز و باری ئێتنیکی نمونەکە ڕون دەکاتەوە

ئێتنیک ڕەگەز	کورد	عەرەب	تورکمان	سریانی	کۆی گشتی
نێر	41	56	54	60	211
مێ	59	44	46	40	189
کۆی گشتی	100	100	100	100	400

٥. ٣. ئامرازەکانی کۆکردنەوەی زانیاری

بە مەبەستی پێوانەکردنی گۆڕاوەکانی توێژینەوەکە (پەروەردە، شێوازی ژیان و پێکەوەژیان)، بە سود وەرگرتن لە لایەنی تیۆری، توێژینەوەکانی پێشو و ڕای شارەزایان، سێ پێوەری سەرەکی بونیادنرا کە هەنگاوەکانی بونیادنانی بەم شێوەیەی خوارەوە بو:

٥. ٣. ١. شیکردنەوەی هۆکاری پشتڕاستکراوە (confirmatory factor analysis – CFA)

بە مەبەستی دڵنیابونەوە لەوەی کە هەر یەك لە پێوەرەکان بەشێوەی ئاماری بارستایی (Load)ی پێویستیان لەسەر ڕەهەندەکەی هەیە، سودمان لە شیکردنەوەی هۆکاری پشتڕاستکراوە (confirmatory factor analysis – CFA) وەرگرت. بۆ ئەم مەبەستە بڕگەکانمان بە گوێرەی لایەنی تیۆری لە نێو پرۆگرامی ئامۆس (AMOS) جێگیرکرد و پێوەرەکانی "گونجاوبونی فیت (Goodness- of- Fit) لەسەر مۆدیلەکە جێبەجێکرا. دوای سڕینەوەی ئەو بڕگانەی کە باری ئاماری پێویستیان نەبو پێوەرەکانمان مەرجەکانی فیتبونی (Goodness- of- Fit) بەدەستهێنا ئەمەش بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە (CFI=0.917)، (RAMSEA= 0.055)، (AGFI=0.812)، (IFI= 0.918) وەکو لە خشتەی (3) دەردەکەوێت.

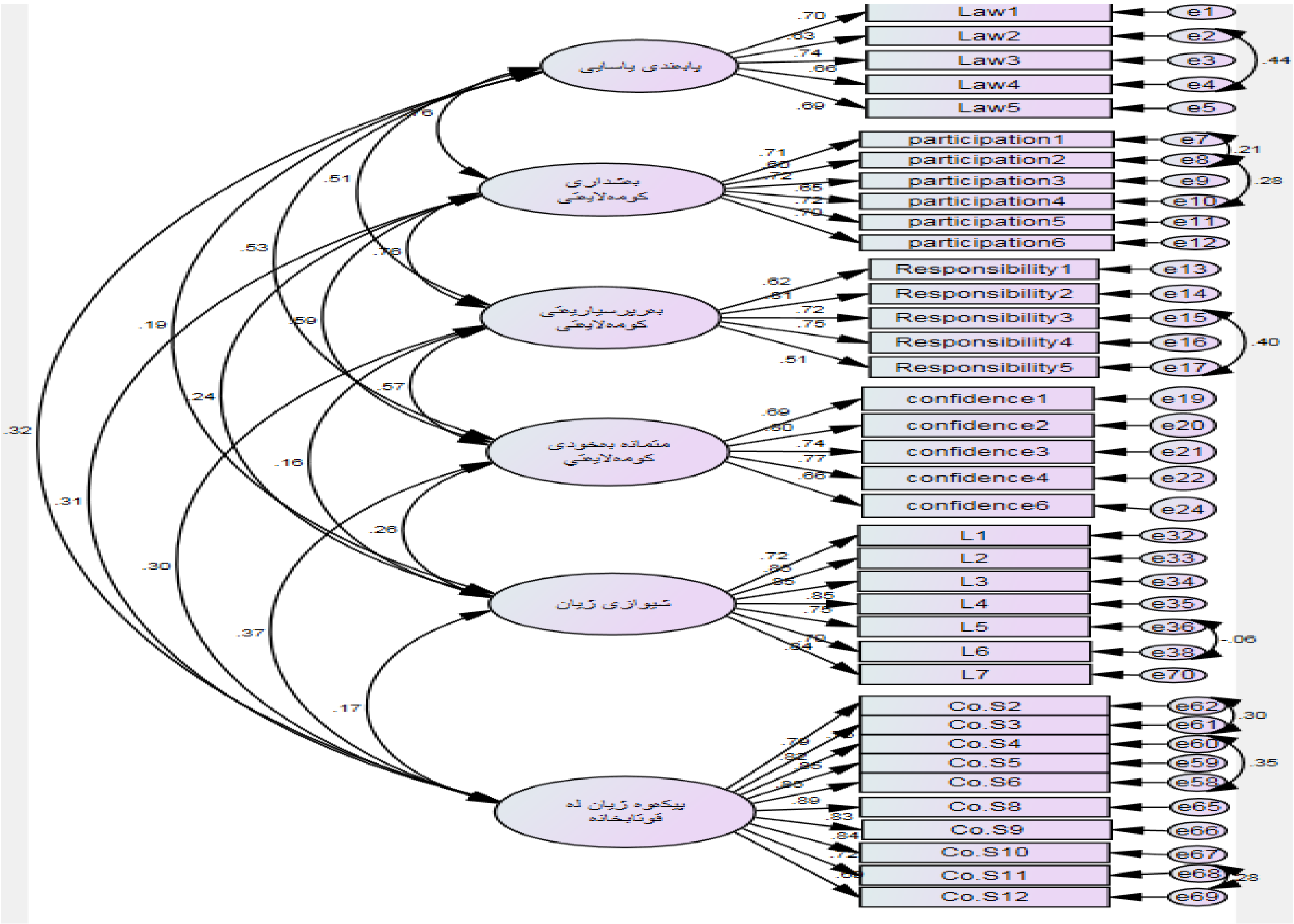

مۆدیلی (٢): مۆدیلی شیکردنەوەی هۆکاری پشتڕاستکراوە (confirmatory factor analysis – CFA) نیشان دەدات

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

خشتەی (٣)

مەرجەکانی شیکردنەوەی هۆکاری پشتڕاستکراوە (confirmatory factor analysis – CFA) نیشان دەدات

مەرجانی فیتبوون (Fitting Index)	RMSEA	CMIN/DF	PNFI	AGFI	PCFI	IFI	CFI
خاڵی وەرچەرخان (Cut value)	≤ 0.08	≤ 3	≥ 0.60	≥ 0.80	≥ 0.60	≥ 0.90	≥ 0.90
دۆخی مۆدیلی توێژینەوەکە	0.055	2.215	0.785	0.812	0.838	0.918	0.917

٥. ٣. ٢. ڕاستیەتی و جێگیری پێوەرەکان: پاش ئەنجامدانی شیکردنەوەی هۆکاری پشتڕاستکراوە (CFA) بەمەبەستی دڵنیایی لە ڕاستیەتی و جێگیری (Validity and Reliability) پێوەرەکان، ڕاستیەتی یەکانگیری (Convergent validity) و جێگیری پێکهاتەی (composite reliability) بۆ پێوەرەکان دەرهێنرا. جێگیری پێکهاتەیی ڕێگایەکی پێوانە کردنی گونجانی نێوخۆیی بڕگەکانی پێوەرەکەیە کە هاوشێوەی ئەلفای کرۆنباخە، بەڵام بە پێچەوانەی ئەلفای کرۆنباخ کە هەمو بڕگەکان بە گرینگی یەکسانەوە داخل دەکرێت، لە جێگیری پێکهاتەییدا، ئەو بڕگانەی کە بارستایی (Loading) زیاتریان هەیە، گرینگی زیاتریان هەیە، ئەمەش وادەکات کە بەهای جێگیری پێکهاتەی وردتر بێت لە ئەلفای کرۆنباخ (Ahmed and Barzinchi, 2024: 310).

جێگیری پێوەرەکان: وەکو لە خشتەی خوارەوە دەردەکەوێت، لە هەر سێ پێوەرەکەدا، بەهای (CR) لە نێوان (٠,٨١٥ - ٠,٩٤٥) دایە، کە ئەمەش بە ئاستێکی بەرزی جێگیری پێکهاتەیی (composite reliability) ئەژمار دەکرێت.

ڕاستیەتی پێوەرەکان: سەبارەت بە ڕاستیەتی پێوەرەکان؛ بەهای ڕاستیەتی (ڕەهەندەکانی پابەندی یاسایی، بەشداری کۆمەڵایەتی و بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی) بریتییە لە (٠,٤٧) کە بە ئاستێکی گونجاو لە ڕاستیەتی ئەژمار دەکرێت، سەبارەت بە ڕەهەندی متانە بەخودی کۆمەڵایەتی، (AVE=0.54) کە ئەمەش بە ئاستێکی گونجاوی ڕاستیەتی ئەژمار دەکرێت. سەبارەت بە پێوەری پێکەوەژیان لە قوتابخانە (AVE=0.63) و پێوەری شێوازی ژیان بریتییە لە (AVE=0.65) کە بە ئاستێکی باش لە جێگیری ئەژمار دەکرێن.

خشتەی (٤)

جێگیری پێکهاتەیی پێوەرەکان نیشان دەدات

پێوەر	ڕەهەند	بەهای جێگیری (CR)	بەهای ڕاستیەتی (Convergent Validity-AVE)
پەروەردە	پابەندبون بە نۆرمەکان	0.815	0.47
	بەشداری کۆمەڵایەتی	0.841	0.47
	بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی	0.815	0.47
	متانەی کۆمەڵایەتی	0.853	0.54
پێکەوەژیان لە قوتابخانە		0.945	0.63
شێوازی ژیان		0.918	0.65

٥. ٣. ٣. نۆرماڵیتی داتاکان: بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی داتاکان بە نمونەی گەورە ئەژمار دەکرێت کە (گەورەترە لە ٢٠٠) یەکە و هەروەها لە پرۆگرامی ئامۆسدا (Maximum Likelihood Estimator – MLE) بەکارهاتووە بەهای لاربونەوە (skew) لە نێوان (±2) و هەروەها بەهای قوپاو دەکەوێتە نێوان (±10) بۆیە بەو ئەنجامە دەگەین کە داتاکانمان بەشێوەیەکی سروشتی دابەشبونەوەو ئەتوانین سود لە ئاماری پارامێتریکاڵ وەربگرین.

٦. تاوتوێ کردنی ئامانجەکانی توێژینەوەکە

بە مەبەستی تاوتوێ کردنی ئامانجەکانی توێژینەوەکە بە سود وەرگرتن لە پرۆگرامی ئامۆس (AMOS – Analysis Moment Structures) مۆدیلسازی هاوکێشەی بونیادی (Structural Equation Modeling –SEM)یمان جێبەجێ کرد. مۆدیلسازی هاوکێشەی بونیادی شێوازێکی شیکارکردنی چەند گۆڕاوی گشتگیرە لە ڕەچەڵەکی ڕگرسیۆنی چەند گۆڕاوی. بە دەربڕینێکی وردتر پەرەپێدراوی مۆدیلی هێڵییە (Liner) کە دەرفەتی ئەوە بۆ توێژەر دەرەخسێنێ تاکو هاوکات کۆمەڵێ لە هاوکێشە ڕگرسیونییەکان جێبەجێ بکات (Radha and Ahmed, 2019, P. 227) و، کاریگەرییە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆکان دەست نیشان بکات (Saeed and etc, 2023, P. 5). هەروەها بە مەبەستی وردی زیاتر لە داتاکان و دەست نیشانکردنی ڕۆڵی گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز لەسەر ئەنجامەکانی توێژینەوەکە سودمان لە میتۆدی بوتستراپ (Bootstrap) وەرگرت کە تێدا ژمارەی نمونەی توێژینەوەکەمان بۆ (4000) نمونە بەرز کردوە.

٦. ١. کاریگەریی پەروەردە و ڕەهەندەکانی لەسەرپێکەوە ژیان لە نێو قوتابخانە:

ئامانجی سەرەکی ئەم توێژینەوەیە بریتی بو لە دەرهێنانی کاریگەریی پەروەردە بە هەر چوار ڕەهەندەکەیەوە وەکو یەك پاکێج لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانەدا. بۆ ئەم مەبەستە داتاکانمان بەگوێرەی لایەنی تیۆری لە نێو پرۆگرامی ئامۆس (AMOS) پێناسەکرد (بڕوانە مۆدیلی ١) و ئەنجامەکانمان دەرهێنا کە وەکو لە خشتەی (5) دەردەکەوێت، پەروەردە بڕی (0.945) لادانی پێوەری کاریگەریی بەڵگەداری ئاماری لەسەر پێکەوەژیانی قوتابیان لە نێو قوتابخانەکان هەیە، ئەمەش بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە (P-Value=0.000<0.05). ئەم کاریگەرییە لە جۆری ڕاستەوانەیە، واتە بە زیادبونی هەر لادانێکی پێوەری لە پەوروەردە بڕی (0.945) لادانی پێوەری پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە زیاد دەکات و پێچەوانەکەشی ڕاستە، واتە بە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

کەمبونەوەی هەر لادانێکی پێوەری لە پەروەردە، بڕی (0.945) لادانی پێوەری کەمبونەوە لە پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە دروست دەبێت.

خشتەی (٥) ك

اریگەریی پەروەردە لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە نیشان دەدات

گۆڕاوی سەربەخۆ	بڕی کاریگەری	P-Value
پەروەردە ---> پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە	0.945	0.000

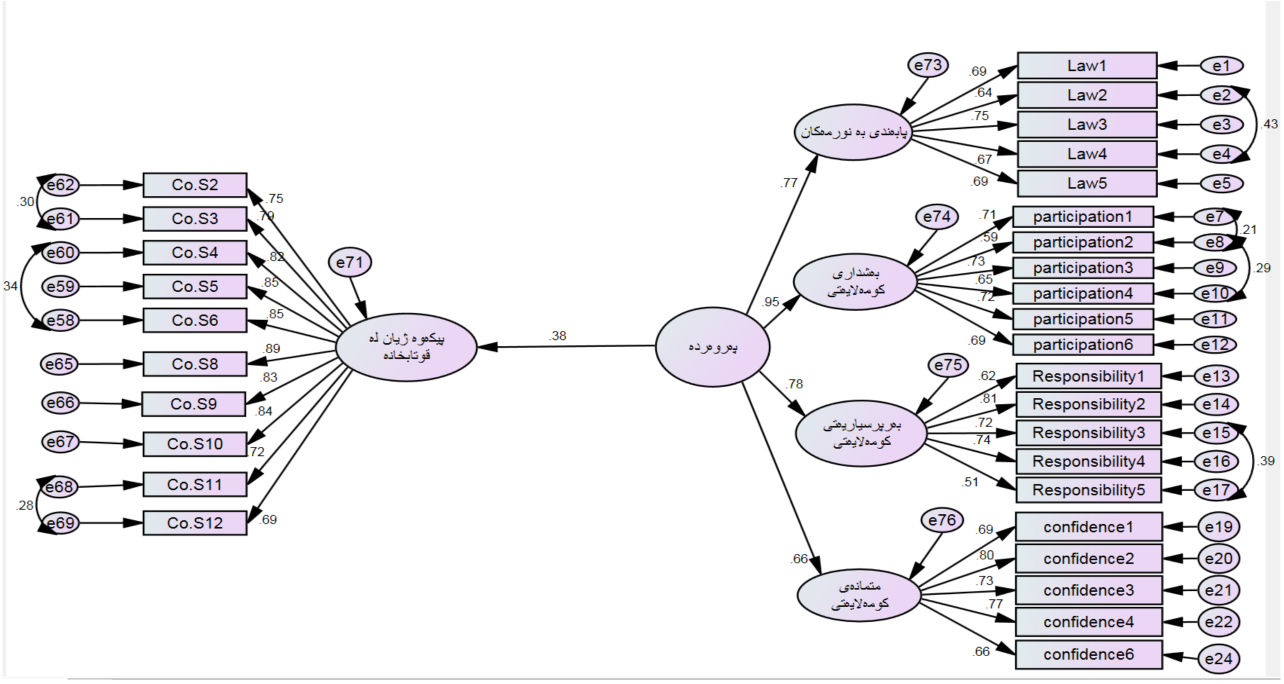

مۆدیلی (٣): کاریگەریی پەروەردە لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە نیشان دەدات

٦. ٢. **تاوتوێ کردنی کاریگەری هەر یەك لە ڕەهەندەکانی پەروەردە لەسەر پێکەوەژیان:** بە مەبەستی دەستنیشانکردنی کاریگەریی هەر یەك لە ڕەهەندەکانی پەروەردە بەجیا لەسەر پێکەوەژیان مۆدیلی (٢) تاقیکراوەتەوە کە وەکو خشتەی (٦) نیشان دەدات؛

-متانەی کۆمەڵایەتی بڕی (٠,٥١٥) لادانی پێوەری کاریگەریی بەڵگەداری ئاماری لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە دروست دەکات، ئەمەش بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە (P-Value=0.000<0.05). جۆری ئەم کاریگەرییە ڕاستەوانەیە، واتە بە زیادبوونی هەرە لادانێکی پێوەری لە ڕەهەندی متانە بەخود بڕی (٠,٥١٥) لادانی پێوەری پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە بەرز دەبێتەوەو پێچەوانەکەشی ڕاستە.

-ڕەهەندەکانی دیکە (بەشداری کۆمەڵایەتی، بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی و پابەندبون بە نۆرمەکان) بەشێوەی جیا کاریگەریی بەڵگەداری ئامارییان لە پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە نەبو ئەمەش بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە.(P-Value>0.05)

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

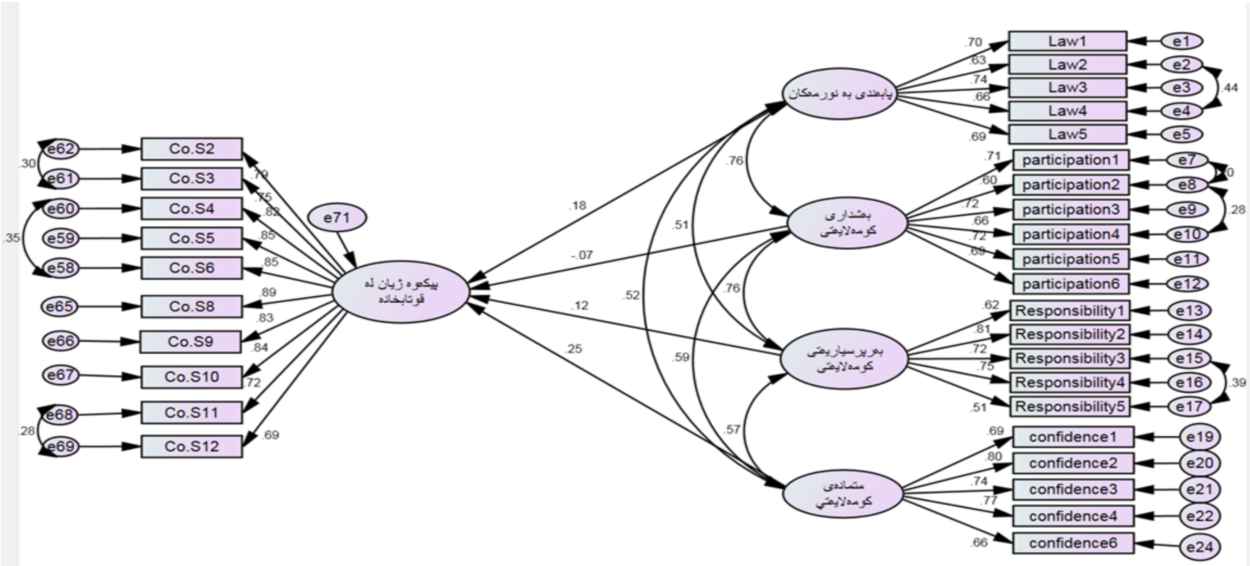

مۆدیلی (٤):کاریگەری ڕەهەندەکانی پەروەردە لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە نیشان دەدات

ئەنجامەکانی سەرەوە نیشانی دەدەن کە پێویستە پەروەردە لە هەر چوار ڕەهەندەکەیدا وەکو یەک پاکێج و بە شێوەی هاوتەریب ئاراستەی خوێندکاران بکرێت بۆ ئەوەی کاریگەریی ئەرێنی لەسەر پێکەوەژیان لە نێو قوتابخانە هەبێت.

خشتەی (6)

کاریگەری ڕەهەندەکانی پەروەردە لەسەر پێکەوەژیان لە قوتابخانە نیشان دەدات

گۆڕاوی سەربەخۆ	بڕی کاریگەری	P-Value
پابەندبون بە نۆرمەکان ---> پێکەوەژیانی لە قوتابخانە	0.240	0.128
بەشداری کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان پێکەوەژیان لە قوتابخانە	0.002	0.991
بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان پێکەوەژیان لە قوتابخانە	0.022	0.870
متانەی کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان پێکەوەژیان لە قوتابخانە	0.515	0.000

بە مەبەستی وردی زیاتری ئەنجامەکان، ڕۆڵی گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز و پێکهاتەمان لەسەر ئەنجامەکان دەرهێنا. بۆ ئەم مەبەستە لەسەر بنەمانی ڕەگەز (نێر و مێ) و پێکهاتە (کورد، تورکمان، عەرەب و سریانی) داتاکانمان لەسەر مۆدیلەکە بار (Load)کردو ئەنجامەکانمان تاوتوێ کرد کە وەکو لە خوارەوە دەردەکەوێت :

-ڕەگەز: وەکو لە خشتەی (7) دەردەکەوێت؛ لە هیچ یەك لە هێڵە ڕێگرسیۆنییەکاندا جیاوازییەکی بەڵگەداری ئاماری لە نێوان ڕەگەزی نێر و مێدا بونی نییە ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە بەها (z-score) نەگەیشتوەتە ئاستی بەڵگەداری.

خشتەی (٧)

ڕۆڵی گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز لەسەر ئەنجامەکان نیشان دەدات

گۆڕاوی سەربەخۆ	نێر		مێ		z-score
	بڕی کاریگەریی	P-Value	بڕی کاریگەریی	P-Value	
پابەندبون بە نۆرمەکان ---> پێکەوەژیان	0.061	0.847	0.571	0.018	1.276
بەشداری کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان	-0.256	0.604	-0.145	0.659	0.187
بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان	0.411	0.280	-0.108	0.516	1.249
متانەی کۆمەڵایەتی ---> پێکەوەژیان	0.351	0.039	0.475	0.000	0.630

Notes: *** p-value < 0.01; ** p-value < 0.05; * p-value < 0.10

-پێکهاتە: لە خشتەی (٨ و ٩) بەراوردکراوە لە نێوان پێکهاتەکاندا، کە ئەنجامەکان نیشانی دەدات:

١ .لە کاریگەریی ڕەهەندی پابەندبون بە نۆرمەکان لەسەر پێکەوەژیان لە قوتابخانە؛ جیاوازییەکی بەڵگەداری ئاماری لە نێوان کورد و عەرەبدا هەیە، بە چەشنێك کە لای کوردەکان بڕی (٠,٦١٠) لادانی پێوەری کاریگەریی بەڵگەداریی ئاماریی بەشێوەی ڕاستەوانە لەسەر پێکەوەژیان هەبو، بەڵام لای پێکهاتەی عەرەب ئەم کاریگەرییە بەڵگەدار نەبو. ئەم جیاوازییەش بەڵگەدار بە سەرنجدان بەوەی کە(z-score=2.051). (P-Value<0.05) هەروەها لە پەیوەندیی لەگەڵ ڕۆڵی متانەی کۆمەڵایەتی لەسەر پێکەوەژیانیش، بەهای (z-score) بەڵگەدارە، بەڵام بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە ڕۆڵی ئەم گۆڕاوە لەسەر پێکەوەژیان لە لای هیچ یەك لە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

پێکهاتەکان بەڵگەدار نییە، بۆیە ناتوانین بڵێین جیاوازییەکی بەڵگەداریی ئاماریی لە نێوانیاندا هەیە.

٢ .پێکهاتەی سریانی؛ لە هێڵی ڕێگرسیونی متانەی کۆمەڵایەتی لەسەر پێکەوەژیان، جیاوازییەکی بەڵگەداریان لەگەڵ هەر دوو پێکهاتەی کورد و عەرەب هەیە. ئەمەش بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە (z-score) لە ئاستی (٠,٠٥)دا بەڵگەدارە. هۆکاری ئەم جیاوازییەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە متانەی کۆمەڵایەتی لای پێکهاتەی سریانی بڕی (٠,٧٧٨) لادانی پێوەری کاریگەریی بەڵگەداریی ئاماریی لەسەر پێکەوەژیان هەیە، بەڵام لای پێکهاتەی کورد و عەرەب کاریگەریی بەڵگەداریی نەبو.

٣ .سەبارەت بە هێڵە ڕێگرسیونییەکانی دیکە، وەکو لە خشتەی (٩) دەردەکەوێت، لە هیچ یەکێکاندا بەهای (z-score) نەگەیشتوەتە ئاستی بەڵگەداریی، بۆیە جیاوازییەکی بەڵگەدار لە نێوان پێکهاتەکاندا بەدی ناکرێت .

خشتەی (٨): بەراوردی هێڵە ڕێگرسیۆنییەکان لە نێوان پێکهاتەکان دەکات

گۆڕاوی سەربەخۆ لەسەر شوێنکەوتو	کورد		تورکمان		سریانی		عەرەب	
	بڕی کاریگەریی	P-Value	بڕی کاریگەریی	P-Value	بڕی کاریگەریی	P-Value	بڕی کاریگەریی	P-Value
<---پابەندبون بە نۆرمەکانی پێکەوەژیان	0.610	0.024	0.552	0.045	0.399	0.330	-0.274	0.415
<---بەشداری کۆمەڵایەتی پێکەوەژیان	-0.665	0.100	0.081	0.806	-0.530	0.442	0.093	0.834
<---بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی پێکەوەژیان	0.265	0.120	0.352	0.271	-0.069	0.844	0.063	0.841
<---متانەی کۆمەڵایەتی پێکەوەژیان	-0.377	0.177	-0.046	0.777	0.778	0.000	0.333	0.108

خشتەی (٩)

ئاستی (z-score) لە بەراوردی نێوان پێکهاتەکان نیشان دەدات

بەراوردی پێکهاتەکان	پابەندی بە نۆرمەکان	بەشداری کۆمەڵایەتی	بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی	متانەی کۆمەڵایەتی
کورد و تورکمان	0.150	1.433	0.241	1.027
کورد و عەرەب	2.051**	1.262	-0.560	2.041**
کورد و سریانی	-0.430	0.169	-0.859	3.418***
تورکمان و عەرەب	1.9*	-0.023	0.641	-1.443
تورکمان و سریانی	-0.310	-0.799	-0.889	3.306***
عەرەب و سریانی	1.270	-0.759	-0.281	1.584

Notes: *** p-value < 0.01; ** p-value < 0.05; * p-value < 0.10

٣.٦. دیاریکردنی ڕۆڵی شێوازی ژیان وەکو نێوەندگیر

لە مۆدیلی سێیەمدا ڕۆڵی شێوازی ژیانی کۆمەڵایەتیمان وەکو گۆڕاوێکی نێوەندگیر لە مۆدیلەکە زیاد کرد تاکو بزانین شێوازی ژیانی کۆمەڵایەتی دەتوانێت ڕۆڵی نێوەندگیر لە نێوان پەروەردەو پێکەوەژیاندا بگێڕێت ؟ وەکو لە خشتەی خوارەوە دەردەکەوێت لەم مۆدیلەدا پەروەردە کاریگەرییەکی بەڵگەداری ئاماری (P-Value=0.001>0.05)بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بڕی (٠,٧٣٧) لادانی پێوەریی لەسەر پێکەوەژیان لە قوتابخانە هەیە، هەروەها بەشێوەی ناڕاستەوخۆ و لە ڕێگای شێوازی ژیانەوە بڕی (٠,٠٧٢) لادانی پێوەری کاریگەریی بەڵگەداریی ئاماریی هەیە (P-Value=0.010>0.05) لەسەر پێکەوەژیان لە قوتابخانە هەیە. بە لەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە هەر دو کاریگەرییەکە بەڵگەدارن، بەڵام کاریگەرییە ناڕاستەوخۆکە بوەتە هۆی کەمبونەوەی کاریگەریی ڕاستەوخۆ، بۆیە بەو ئەنجامە دەگەین کە شێوازی ژیان بەشێوەی بەشەکی (Partial mediation) ڕۆڵ لە نێوان پەروەردەو پێکەوەژیان لە قوتابخانەدا دەگێڕێت.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n1y2024.pp172-185

خشتەی (١٠)

ڕۆڵی گۆڕاوی شێوازی ژیان وەکو نێوەندگیر دەخاتەڕوو

گۆڕاوی سەربەخۆ	کاریگەریی ڕاستەوخۆ		کاریگەریی ناڕاستەوخۆ		جۆری نێوەندگیری
	بڕی کاریگەریی	P-Value	بڕی کاریگەری	P-Value	
پەروەردە --> پێکەوەژیان	0.737	0.001	0.072	0.010	نێوەندگیری بەشەکی Partial mediation

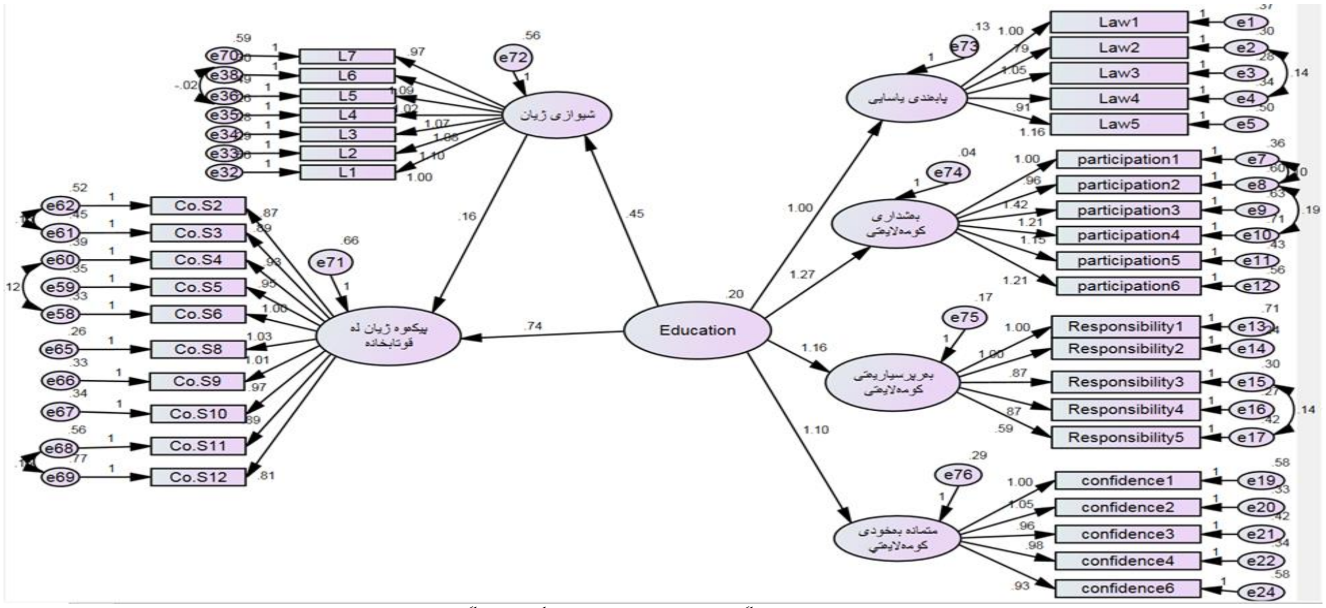

مۆدیلی (٥): ڕۆڵی گۆڕاوی شێوازی ژیان وەکو نێوەندگیر دەخاتەڕو

٧. دەرەنجام و پێشنیارەکانی توێژینەوەکە

لەسەر بنەمای ئەنجامەکانی توێژینەوەکە، توێژەر بە چەند دەرەنجامێك گەیشتوە کە لێرە دەیخاتەڕو و هەروەها چەند پێشنیازێك بۆ لایەنە پەیوەندیدارەکان دەخاتەڕو:

٧. ١. دەرەنجامەکانی توێژینەوەکە: گرینگترین ئەو دەرەنجامانەی کە ئەم توێژینەوە پێیگەیشتوە بریتیە لەوەی کە:

- پەروەردە وەکو پاکێجێك بە هەمو ڕەهەندەکانیەوە کاریگەرییەکی بەڵگەداری لەسەر پێکەوەژیانی قوتابخانە لای نمونەی توێژینەوەکە هەیە. ئەمەش نیشان دەدات کە پێویستە وەکو یەك پاکێج کار بە پەروەردە بکرێت و سیستەمی پەروەدەی هەرێم ئاراستەی قوتابیان بکرێت.
- شێوازی ژیان ڕۆڵی نێوەندگیر لە نێوان پەروەردەو پێکەوەژیان لە قوتابخانەدا دەگێرێت ، واتە پەروەردە لە ڕێگای شێوازی ژیانەوە بەشێوەی ناڕاستەوخۆ کار دەکاتە سەر پێکەوەژیانی قوتابیان لە ناوەندەکانی خوێندن.

٧. ٢. پێشنیازەکانی توێژینەوەکە: بە لەبەرچاو گرتنی ئەنجام و دەرەنجامەکانی سەرەوە، توێژەران چەند پێشنیازێك بۆ وەزارەتی پەروەردە دەخەنەڕو کە بریتین لەم خاڵانەی خوارەوە:

- ڕاهێنان بە مامۆستایان و ڕێنمایکارانی پەروەردەیی بکرێت بۆ ئەوەی ڕەهەندەکانی پەروەردە (پابەندبون بە نۆرمەکان، متمانەی کۆمەڵایەتی، بەشداری و بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی) وەکو بەشێك لە پرۆسەی بە کۆمەڵایەتیکردن لە ناخی قوتابیاندا جێگیر بکەن.
- سەنتەرێکی تایبەت بە تایبەت پێکەوەژیان لە پەروەردەی گشتی هەولێر بکرێتەوە بۆ ئەوەی لە نزیکەوە لەگەڵ مامۆستایان و خوێندکاران بۆ ئەم مەبەستە کار بکات.

سەرچاوەکان:

بەڕێوەبەرایەتی گشتی پلاندانانی پەروەردەیی، ڕاپۆرتێك لەسەر چالاکی و پرۆژەکانی وەزارەتی پەروەردە لە کابینەی یەکەمی حکومەتی هەرێمی کوردستان تاکو کابینەی هەشتەم، (٢٠١٧)، ل. ٢٣. لە بەردەستە
https://gov.krd/moe/publications/%D8%B1%D8%A7%D9%BE%DB%86%D8%B1%D8%AA وەگیراوە لە ٢٠٢٢/٦/٥.

وەزارەتی پەروەردە، ماڵپەڕی سەرەکی، بەردەستە لە: https://gov.krd/moe/ وەرگیراوە لە ٢٠٢٣/١/١٠.

وەقایعی کوردستان، ژمارە ٢٩٨، یاسای پەروەردە و فێرکردن لە هەرێمی کوردستان – عێراق.

استونز، راب (٢٠٠٠) متفکران بزرگ جامعه شناسی، ترجمه مرداد میر دامادی، تهران: نشر مرکز.

انواری، محمد رضا (٢٠٢١) نقد و بررسی نظریه کنش متقابل نمادین، معرفت، سال بیستم، شماره ١٦٧، ص ص ١٥٣ ـ ١٧١، ص ١٦٥ ـ ١٥٧.

توسلی، غلامعباس (٢٠٠٤) تحلیلی از اندیشه‌ی بوردیو، نامه علوم اجتماعی، سال یازدهم، شماره ٢٣.

جرالد، گوتك (٢٠٠٥) مكاتب فلسفى و آراى تربيتى، ترجمه محمد جعفر پاك سرشت، تهران: سمت.

ستوده، ه.ا. قنادان، م. و مطيع، ن. (١٩٩٧) جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی، چاپ دوم، تهران: نشر آواي نور.

شعاری نژاد، علی اکبر(٢٠٠٤) فلسفه آموزش و پرورش، چاپ هفتم، تهران، موسسه انتشارات امیر کبیر. ISBN: 964-00-0123-6

عابدی جعفری، حسن و حسینی هاشم زاده، داود و محدثی حسن و فاضلی محمد (٢٠١٦) .نظریه‌های فساد و سلامت اداری . چاپ اول ، تهران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.

عالی، مرضیه (٢٠١٨) بوردیو و تحلیل مسائل اجتماعی در پژوهش تربیتی، متودولوژی علوم اجتماعی و انسانی، شماره ٩٦، سال ٢٤، ، ص ص ١٠٥ ـ١١٧، ص ١٠٧.

علاقه‌بند، علی (٢٠١٩) "جامعه‌شناسی آموزش و پرورش"، ویراست هفتم، تهران، نشر روان.

غلامی هره دشتی ، سهیلا و رشید پور، رکسانا (٢٠١٦) الگوی تدوین چارچوب مدرسه انتقادی بر اساس دیدگاه متفکران انتقادی معاصر، دانشگاه شیراز، هفتمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران.

میرلوحی، سید حسین (١٩٩٨) دیدگاه های تربیتی مبتنی بر نظریه انتقادی، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال سیزدهم، شمارش ٤٩.

Ahmed , A. S. . and Barzinchi , A. A. S. . (2024) “The Relationship of Education to Coexistence”, *Zanco Journal of Human Sciences*, 28(SpB), pp. 302–319. doi: 10.21271/zjhs.28.SpB.15.

Audrey Osler & Chalank Yahya (2013) Challenges and complexity in human rights education, Education Inquiry, 4:1, 189-210, DOI: 10.3402/edui.v4i1.22068

Harvey, C. and Maclean, M. (2008) ‘Capital Theory and the Dynamics of Elite Business Networks in Britain and France’, The Sociological Review, Vol. 56 (s.1), 105-120. P. 107 DOI: 10.1111/j.1467-954X.2008.00764.x

Ahmed Faris (2015) Kurdistan region-Iraq An Education sector)Diagnosis of Secondary Education(, Stockholm University.

Alsayid Mohammed, M. A. (2015) "Peace Education in Iraqi Kurdistan Schools: An Analysis of Human Rights and History Education Curriculum". Unpublished PhD Thesis. Coventry: Coventry University.

Bourdieu, Pierre , (2008), Political Interventions: Social Science and Political Action, Cambridge, Polity Press.

Bourdieu, Pierre (1986). The forms of capital. In: Richardson, J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Westport, CT: Greenwood: 241–58.

Clare Ferguson (2008) PROMOTING SOCIAL INTEGRATION (Report commissioned by the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA) for the Expert Group Meeting on Promoting Social Integration, Helsinki, Finland, P. 6 available at: https://www.gsdrc.org/docs/open/se6.pdf)

David Cuadra-Martínez (2021) Pablo J. Castro-Carrasco, Luciene Regina Paulino Tognetta, Daniel PérezZapata, Douglas Véliz-Vergara, Néstor Menares-Ossandón, “SUBJECTIVE THEORIES ABOUT SCHOOL COEXISTENCE: WHAT DO PARENT SAY?”, Psicologia Escolar e Educacional. 2021, v. 25, P.P 1-9. DOI: http://dx.doi.org/10.1590/2175-35392021221423

Milton, Damian (2007) Sociological theory: an introduction to Functionalism. Available at [https://kar.kent.ac.uk/62739/1/Functionalism%202007.pdf]

Education and Learning (2008) ” The project of modification of education system of KRG in Iraq”. Seasonal educational magazine.

Holt-Lunstad, J., & Lefler, M. (2019). Social Integration. Encyclopedia of Gerontology and Population Aging, 1–11. doi:10.1007/978-3-319-69892-2_646-2.

Jonathan H. Turner (2004) “ The Structure of Sociological Theory”. Beijing: Peking University Press.

Sociology of Education, Subrata S. Satapathy, [available at: https://ddceutkal.ac.in/Syllabus/MA_SOCIOLOGY/Paper-16.pdf]

Saeed, K.M., Ahmed, A.S., Rahman, Z.M. *et al.* How social support predicts academic achievement among secondary students with special needs: the mediating role of self-esteem. *Middle East Curr Psychiatry* **30**, 46 (2023). https://doi.org/10.1186/s43045-023-00316-2

Jonathan H. Turner (2004) “ The Structure of Sociological Theory”. Beijing: Peking University Press.

Lebaron, F. (2014). Symbolic Capital. Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research, 6537–6543. doi:10.1007/978-94-007-0753-5_2961.

Mirlouhi, H. “Critical Theory Based Pedagogic Perspectives”. journal of Pedagogy, no.49. pp: 17-57. 1997.

Roser Grau, Laurrtína García-Raga, Ramón López-Ma, “The challenge of coexistence in socially vulnerable schools”, ScienceDirect, Procedia - Social and Behavioral Sciences 237 (2017) 710 – 716. doi: 10.1016/j.sbspro.2017.02.049

Vida Beresnevièiûtë (2003) Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches, Ethnicity Studies, P. 97 ISBN 9955-12-044-4.

Micheal Hughes and Carolyn J. Kroehler (2005) Sociology: The Core, New Yourk, Mc Graw Hill,.

Scruton, R. (2007) The Palgrave Macmillan dictionary of political thought, Third ed. Springer.